

*Айдарова Ж.М.*ОКУУЧУЛАРДЫН КУРАКТЫК ӨНҮГҮҮСҮНҮН
ПЕДАГОГИКАЛЫК МҮНӨЗДӨМӨСҮ*Айдарова Ж.М.*ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ВОЗРАСТНОГО
РАЗВИТИЯ УЧАЩИХСЯ*J.M. Aidarova*PEDAGOGICAL CHARACTERISTICS OF AGE
DEVELOPMENT OF PUPILS

УДК:37.04-053

Адамдын психикасынын өнүгүүсү, психикалык процесстердин (туюу, кабыл алуу, эс, ой ж.б.) өзгөчөлүгү, инсандын калыптаныш шарты жаш курагына ылайык аныкталат. Адамдын аң-сезиминин өнүгүүсүнүн жалпы законченемдүүлүгүнүн эске алуу окуу-тарбия процессинин маанилүү аспектиси. Жаш курактык өзгөчөлүк маселеси педагогиканын классиктеринин эмгектеринде кеңири каралган. Макалада Я.А. Коменский, Ж.Ж. Руссо, Ж. Пиаженин балдардын жаш курактык өзгөчөлүктөрүнө арналган эмгектери талданып, алардын окуу-тарбиялоо, өнүгүү процессиндеги ролуна баа берилди. Курактык өзгөчөлүктөрдү талдоо изилдөөбүздүн негизги объектисине кеңири мүнөздөмө берүү милдетин аткарат. Педагогикалык булактар жана адабияттарда курактык мезгилге бөлүштүрүү – бул маанилүү экендиги белгиленет. Эгерде ар бир куракта окуучу таанып билүү кубанычын сезбесе, окуу билгичтигине ээ болбосо, дос болууга үйрөнбөсө, өзүнүн жөнөдөмдүүлүгү жана мүмкүнчүлүктөрү жөнүндө ишенимдүүлүк жок болсо, анда кийин ага ушунун баарын жасоого татаалыраак болот жана бийик руханий жана физикалык күчтү талап кылат.

Негизги сөздөр: жаш курактык өзгөчөлүк, психикалык өнүгүү, мезгилдерге бөлүштүрүү, курак, ой жүгүртүүнүн өсүү баскычтары, логикалык ой жүгүртүү, абстракттуу ой жүгүртүү, өспүрүм курак, карама-каршылыктар, өспүрүм курактагы карама-каршылыктар.

Развитие психики человека, особенности психических процессов (ощущения, восприятие, память, мышление и т.д.) условие формирования личности определяется возрастными особенностями. Учет закономерностей развития сознания человека является важным аспектом учебно-воспитательного процесса. Вопрос о возрастных особенностях учащихся широко рассматривался в трудах классиков-педагогов. В статье были проанализированы труды Я.А.Коменского, Ж.Ж.Руссо, Ж.Пиаже, посвященные возрастным особенностям детей, была дана оценка их роли в процессе обучения, воспитания, развития. Анализ возрастных особенностей решает следующую задачу нашего исследования: широко охарактеризовать основной объект исследования. Педагогическая литература и источники отмечают важность разделения на возрастные

периоды. Если в каждом возрасте ученик не испытывает познавательную радость, не имеет умения читать, не научился дружить, если нет уверенности в своих способностях и возможностях, тогда в последующем сделать все это будет намного сложнее и потребует высокой нравственной и физической силы.

Ключевые слова: возрастные особенности, психическое развитие, возрастная периодизация, возраст, стадии развития мышления, логическое мышление, абстрактное мышление, подростковый возраст, противоречия, противоречия в подростковом возрасте.

The development of the human psyche features of mental processes (sensations, perception, memory, thinking, etc.) condition the formation of personality is determined by age characteristics. Accounting for the development of human consciousness is an important aspect of the educational process. The question of the age characteristics of students was widely considered in the works of classic teachers. The article analyzed the works of Ya.A.Komensky, J.-J.Rousseau, J.Piaget, devoted to the age characteristics of children, assessed their role in the process of education, upbringing and development. Analysis of age characteristics solves the following problem of our research: to characterize widely the main object of research. Pedagogical literature and sources note the importance of the division into age periods. If at each age a student does not experience cognitive joy, does not have the ability to read, has not learned to be friends, if there is no confidence in his abilities and capabilities, then in the future it will be much more difficult to do all this and will require high moral and physical strength.

Key words: age characteristics, mental development, age periodization, age, stages and development of thinking, logical thinking, abstract thinking, adolescence, contradictions, contradictions in adolescence.

Адамдын жашоосун мезгилдерге бөлүштүрүү мүмкүнчүлүгү өнүгүүнүн өзгөчө мыйзам ченемдүүлүгүнө баш ийип, тарыхый мүнөзгө ээ жана бүгүнкү күнгө чейин актуалдуу. Адамдын жаш курагына жараша психиканын өнүгүү закон ченемдүүлүктөрү Л.С.Выготский, С. Рубинштейн, Л.Н. Леонтьев, Вакмек, Шванцара жана башка психологдордун илимий

изилдөөлөрүндө талданган. Адамдын психикасынын өнүгүүсү, психикалык процесстердин (туюу, кабыл алуу, эс, ой ж.б.) өзгөчөлүгү, инсандын калыптаныш шарты жаш курагына ылайык аныкталат.

Педагогикалык адабияттарда белгилегендей байыркы гректер адамдын жашоосун 7 жаштан 10 мезгилге бөлүштүрсө, римдиктер жашоонун 5 баскычынын ар биринде 13-15 жашты бөлүп карашкан. Мисалы, Аристотель баланын өсүшүнө болгон көз карашынын негизинде тарбиялоону жашка карата мезгилдерге бөлүүгө аракет кылган. Аристотель өсүп келе жаткан балдардын өмүрүн 3 мезгилге бөлгөн:

1. Төрөлгөндөн 7 жашка чейин
2. 7 ден 14 жашка чейин (бойго жеткен)
3. Бойго жеткенден 21 жашка чейин.

7 жашка чейин балдар үй-бүлөдө тарбияланат. Аристотель үй-бүлөдө кандай тарбия берүү керектиги жөнүндө сунуштарды айткан: балага жаш өзгөчөлүгүнө жараша тамак берүү, кыймылынын гигиеналуу болушу жана башка ушул сыяктуу. Аристотель да Платон сыяктуу балдарды мамлекет тарбияланышын жактаган, 7 жашынан баштап бала мамлекеттик мектепке барууга тийиш деген [1, 387].

Окутуу белгилүүдөн белгисизге, жеңилден оорго, жалпыдан жекеге кетиши керек деген дидактикалык принциптерди аныктап, Я.А.Коменский мектептин 3 баскычын баса көрсөткөн:

1. Эне мектеби-баланын балалык кези, үй-бүлөдөгү мектепке чейинки тарбия (төрөлгөндөн 6 жашка чейин)
2. Жөнөкөй (элементардык) мектеп-өспүрүм курак (6-12 жаш), эне тил мектебинен окуу.
3. Академия – жетилүү курак (18-24) саякат, дин, илим, медицинаны билүү [2, 256].

1965-жылы Москвада балдардын курагын мезгилдерге бөлүштүрүү боюнча өткөрүлгөн эл аралык симпозиумда төмөндөгүдөй мезгилдер кабыл алынган.

1-таблица

Курактарды мезгилге бөлүштүрүү

Курак	Мезгил
Жаңы төрөлгөн бала	1 – 10 күн
Эмгектеги курак	10 күн 1 жаш
Эрте жаш курак	1 – 2 жаш
Балалыктын биринчи курагы	3 – 7 жаш
Балалыктын экинчи курагы	8 – 12 жаш
Өспүрүм курак	13 – 16 жаш
Жаштык курак	15 – 20 жаш

Ушундай эле маселенин үстүнөн психологдор дагы изилдеп келишкен. Бирден бир белгилүү мезгилдерге бөлүштүрүү Э.Эриксонго тиешелүү. Мындай курагы боюнча бөлүштүрүү психиканын өнүгүү өзгөчөлүгүн ачпастан, анын айрым жактары жараты-

лыштын өзгөчөлүгүнө же адамдын жүрүм-турумуна ылайык салыштырмалуу түшүндүрүлөт. Курагы боюнча мезгилдерге бөлүштүрүү адамдын иш-аракетине, жашына жараша мүнөздөлөт, турмуштагы фактылар негизги мааниге ээ болот [3, 162].

2-таблица

Э.Эриксондун өнүгүү баскычтары

Курак	Мезгил
Эрте бөбөк жашы	Төрөлгөндөн 1 жашка чейин
Бөбөк жашы	1 жаштан 3 жашка чейин
Эрте балалык	3–5 жаш
Орто балалык	5–11 жашка чейин
Акыркы балалык курагы	11–13 жаш
Өспүрүм курак	14–17 жаш
Жаштык курак	15–18 жаш

Адамдын аң-сезиминин өнүгүүсүнүн жалпы закон ченемдүүлүгүнүн эске алуу окуу-тарбия процессинин маанилүү аспектиси. Баланын психикасынын өнүгүү шартын, өзгөрүү өзгөчөлүгүн түшүнүүдө жаш курак психологиясынын жетишкендиктери маанилүү орунга ээ. Мисалы, бир жашар бөбөк заттар менен аракеттенсе, үч жашар бала заттардын аспаптык маанисин өздөштүрөт, мектеп жашына чейинки бала иш-аракетин мазмунун түшүнүп, максаттуу аракеттенсе, чоң адамдар иш-аракетинде акыл аракетин аң-сезимдүү багыттап жөнгө салышат. Эске тутуу процессинде, баланын акыл аракеттеринде да өзгөчөлүк белгиленет. Мектеп жашка чейин баланын эске сактоосунда образдуулук үстөмдүк кылса, ал эми жашы улуу адамдарга тез унутуу тиешелүү, өспүрүмдөр жолдоштору менен татаал мамилелердин системасында болсо, жашы улуу адамдардын мамиле түзүү чөйрөсү азайа баштайт.

Француз агартуучусу жана философ Ж.Ж.Руссо өзүнүн тарбиялануучуларынын өмүрүн төрт куракка бөлгөн. Биринчи курак төрөлгөндөн эки жашка чейин. Бул мезгилде көңүлдүн борборунда балага дене (физикалык) тарбия берүү керек. Экинчи курак 2 жаштан 12 жашка чейин, Руссонун айтуусу боюнча, «акылдын ойгоно элек» мезгили, бул учурда бала логикалык ой-жүгүрткөндү билбейт, негизинен «сырткы сезимин» өнүктүрүү керек, өзүнчө жол табуу үчүн күч топтолот. Үчүнчү курак 12 жаштан 15 жашка чейин, бул учурда акыл тарбиясы кеңири берилет, баланын акыл талабы толугу менен канааттандырылат. Төртүнчү курак «толкундап учуп турган учуру» – 15 жаштан эр жеткенге чейинки мезгил, бул учурда артыкчылык нравалык тарбияга берилет.

Ж.Ж. Руссонун баланын жаш өзгөчөлүктөрү жөнүндөгү ойлору анын өзүнүн тарбия табиятка окшошуу керек деген көз карашына ылайык келет жана ал ар бир жаш куракты бири-бири менен байланыш-

тырат. Мына, биринчи куракта негизгиси дене (физи-калык) тарбия, ал баланын дене-боюн өстүрөт, экин-чи куракта биринчи орунда сезим органдарын тар-биялоо турат, ал акыл тарбиясын берүүнүн өбөлгөсү, акыл тарбиясы үчүнчү курактын негизгиси. Руссо ойлоноуга үйрөнүү үчүн мүчөлөрдү, сезимди, орган-дарды машыктыруу керек, анткени алар биздин акы-лыбыздын куралы деген. Үчүнчү куракта баланын күчү керегинен ашык болот, ашык күч билим алууга жумшалат. Төртүнчү куракта, кумарлануусу ойгонот, мурдагылардын негизинде моралдык тарбиялоо алдыга чыгат. Руссо адам табиятын терең билүүгө жана анын өсүшүнүн өзгөчөлүгүн ачууга тырышкан. Ошондой болсо да ал баланын өсүү мыйзамдарын туура айта алган эмес. Анын 2 жаштан 12 жашка чейин балада логикалык ой жүгүртүү болбойт дегени жана ошондой эле ушул курактагы балага нравалык тарбия түшүнүксүз дегени туура эмес. Табигый тар-бия көз карашын жактаган Ж.Ж.Руссо өсүүнү тар-биядан так ажырата алган эмес, ошон үчүн тарбия-лоо процессин биологиялаштырып жиберген. Бирок маанилүүсү – баланы тарбиялоодо анын жаш өзгө-чөлүгүн эске алуу керегин бөтөнчө белгилегендиги. Ошондой эле ар бир бала турмушка өзүнчө темпера-менти менен келет, мүнөзү, жөндөмдүүлүгү темпера-ментине жараша болот, аны өзгөртүү, жоюу, же өнүктүрүү, өркүндөтүү керек деген көз карашы ма-анилүү. Ал тарбиянын бир түрдүүлүгүнө, трафаретке каршы чыккан. Тарбиячынын милдети баланын жаш өзгөчөлүгүн жакшы билүү, анын жекече шыгын жана жөндөмдүүлүгүн терең үйрөнүү [4, 665].

Ал эми швед окумуштуусу Ж.Пиаженин негиз-ги салымы болуп балдардын ой-жүгүртүүсүнүн өсүү баскычтарын (стадия) аныктоо, бөлүү жана топтоо эсептелет. Ж.Пиаженин изилдөөсүнүн жыйынты-гында төмөнкүдөй ойлорду сунуштаган: 18 айдан 7-8 жашка чейинки балдар кичине болуп логикалык ой жүгүртө алышпайт. Алар сүйлөшүү тилин колдону-шат, жөнөкөй ыкмаларды алышат, өздөрүнүн кээ бир катарларын түшүнүшөт, элестетүү жөндөмдөрү бар, бир нерсени экинчи нерсенин ордуна кабыл алышат, чоң кишилердин аракеттерин туурашат. Логикалык ой жүгүртүү 7-12 жаштан башталат. Бул куракта балдар жөнөкөй тапшырмаларды акткаруу, предмет-терди топтоо, классификациялоо менен логикалык түрдө ой жүгүртө алышат. Узундук, салмак жана башка өлчөө бирдиктери кантип бири-бири менен айкалышарын түшүнүшөт, себептер жана алардын

келип чыгуулары жөнүндө ойлоно алышат, көргөн-дөрүн салыштыруу менен байланышкан аркеттерге катыша алышат. Балдардын сынчыл ой жүгүртүү көндүмдөрү калыптанат.

Абстрактуу ой жүгүртүү 11-12-14-15 жашка чейин абстрактуу категориялар менен ойлоно баш-ташат, сунуштарды бере алышат жана жыйынтык чыгара алышат, окуяларды талдашат, алардын келип чыгуусун божомолдошот, өзгөртүүлөрдү киргизе алышат. Ой жүгүртүүнүн жогорку деңгээли: 14-15 жаштан башталат, балдар эксперименттерди план-даштыра алышат, кээ бир божомолдорун сунушта-шат, ой жүгүртүү активдүүлүгүнүн бөлөк түрлөрүн колдонушат. Ушул учурда сынчыл жана чыгармачыл ой жүгүртүүнүн калыптанышы жөнүндө айтса болот.

Мына ошентип, Жан Пиаже мектепке чейинки жаш курактагы окуучулардын жана өспүрүмдөрдүн интеллектуалдык өнүгүүсүнүн баскычтары (стадия) тууралуу ойлорду бекемдеген. Ал тараптан мектепке чейинки жаш курактагы баланын ой-жүгүртүүсүнөн өспүрүмдүн ой-жүгүртүүсүнө өтүү боюнча экспери-менттик иликтөө жүргүзүлгөн, формалдуу операция өтүүгө мүнөздөмө берилген (генетикалык эписте-миологиянын жалпы концепциясы түзүлгөн [5]. Э.Мамбетакунунов, Т.Сияев адамдын өнүгүүсү туура-луу мындай деп жазышат: «Адамдын өнүгүүсү – аб-дан татаал, узак жана карама-каршылыктарга бай процесс. Адамдын организми дайыма өзгөрүүгө болот, бирок айрыкча жаш курактык мезгилде фи-зиологиялык жактан тез өнүгүп, анын негизинде ички дүйнөсү абдан тез өзгөрүүгө учурап турат. Жаш курактык педагогикада белгилүү болгондой ин-сандын тигил же бул касиетин, мүнөзүн калыптан-дыруунун эң ыңгайлуусу өнүгүү мезгилдери болот. Ошондуктан, ар бир педагог индивиддин инсанга ай-лануу процессин толугу менен өздөштүрүп, тигил же бул касиеттердин калыптануусунун ыңгайлуу мез-гилдерин даана билиши зарыл. Мектеп окуучулары-нын өнүгүү мезгилдерин үч бөлүккө бөлүүгө болот: кенже мектептик курак, өткөөл (орто мектептик) курак жана өспүрүм (жогорку мектептик) курак» [6].

Биздин изилдөөбүздүн контекстинде жеткинчек (жогорку мектептик) курактын өзгөчөлүктөрү маани-лүү. Биз белгилүү советтик педагог В.А. Сухомлин-скийдин [7] өспүрүм курактагы карама-каршылык-тарды изилдөөсүнө токтолуп, ушул курактагы алар-дын саны абдан көп болгонун аныктай алдык.

Педагогикалык булактар жана адабияттарда курактык мезгилге бөлүштүрүү – бул маанилүү экендиги белгиленет. Эгерде ар бир куракта окуучу таанып билүү кубанычын сезбесе, окуу билгичтигине ээ болбосо, дос болууга үйрөнбөсө, өзүнүн жөндөмдүүлүгү жана мүмкүнчүлүктөрү жөнүндө ишенимдүүлүк жок болсо, анда кийин ага ушунун баарын жасоого татаалыраак болот жана бийик руханий жана физикалык күчтү талап кылат.

Өспүрүм курактагы окуучулардын мүнөздүү өзгөчөлүктөрү болуп:

- окуп-үйрөнүүнүн мотиви калыптанышы, кызыгуунун туруктуу таанып билүүчүлүк муктаждыгынын өнүгүшү;
- окуу ишмердүүлүгүнүн көндүмдөрүнүн жана продуктивдүү ыкмаларынын өнүгүшү;
- жекече өзгөчөлүктөрүнүн жана жөндөмдүүлүгүнүн ачылышы; социалдык нормалардын жана нравалык өнүгүүнү өздөштүрүүсү;
- курдаштар менен сүйлөшүү көндүмдөрүнүн өнүгүүсү эсептелинет.

Ар бир окуучунун ушул баскычта ишке ашырган жетишкендиктери маанилүү.

Адабияттар:

1. Педагогика / Под ред. Ю.К. Бабанского. - М.: Педагогика, 1983. - 387 с.
2. Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения [Текст]: в 2 т. / Я.А. Коменский. - М.: Педагогика, 1982. - Т. 1. - 656 с. - Т. 2. - 576 с.
3. Жумалиева Ж.М. Жаш курак психологиясы [Текст] / Жумалиева Ж.М. - Б.: 2002 ж. 162 б.
4. Руссо Ж.Ж. Избранные педагогические сочинения [Текст]: в 2 т. / Ж.Ж. Руссо. - М.: Педагогика, 1981. - Т. 3. 665 с. - Т. 2. - 576 с.
5. Эсенгулова М.«Сынчыл ой жүгүртүүнү өстүрүү үчүн окуу, жазуу» программасынын хрестоматиясы. [Текст] / Эсенгулова М., Асекова Ж.– Б., 2004. - 189-б.
6. Мамбетакунов Э. Педагогиканын негиздери [Текст] / Э.Мамбетакунов, Т.Сияев. - Б.: Элпек, 2008.
7. Сухомлинский В.А. Рождение гражданина. - М., 1979. - Т.1. - С. 271.

Рецензент: к.пед.н., доцент Нусубалиева Е.Ш.